

ПТИЦИТЕ НА РИМСКИЯ ГРАД НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ (II—VI в.) КРАЙ С. НИКЮП, ЛОВЕШКА ОБЛАСТ

ЗЛАТОЗАР БОЕВ

На изследването на археорнитологичните материали у нас все още не се отдава необходимото внимание. Едва в последните няколко години се появиха публикации от български специалисти, разглеждащи състава на домашните и дивите (главно ловни) видове птици от археологическите обекти. Това са предимно материали от Средновековието (Боев, 1986; Боев, Илиев, 1989; под печат; Илиев, Боев — под печат), неолитната (Боев, 1988) или раннобронзовата (Боев, Рибаров, 1990) епоха.

Що се отнася до изучаването на птиците и тяхната роля в живота на населението по нашите земи от римската епоха, наличните данни са все още твърде оскъдни. В литературата има сведения единствено за римския град Нове край Свищов (Waluszewsk a-Bie n, K g i r s k a, 1983) и отчасти за Кабиле край Ямбол (Рибаров, 1982). Неоправданото подценяване на значението на подобни изследвания се дължи на методичното несъвършенство в събирането на археологическия материал, изискващо пресиване и промиване на изкопната маса, както и на отсъствието до неотдавна на специалисти, които да разработват компетентно събранныте материали. Няколкото археозоологични публикации, издадени през последните десетилетия, разглеждат предимно остеологичния материал от бозайници, като в повечето случаи птиците или не са определяни, или се споменават само като „гъска“, „кокошка“, „патица“ и пр. (Иванов, 1956; 1959).

Настоящото изследване на костните останки от птици е резултат от съвместните британско-български археологически разкопки на римския град Никополис ад Иструм, проведени в периода 1985—1988 г. Прецизното извлечане на материала позволи да се хвърли светлина и върху една неизследвана все още страна от бита на римското население в някогашната провинция Долна Мизия (II—VI в.). За предоставянето на материалите изразяваме благодарност на археозоолога Mark Beech от университета в Шефилд и на проф. Теофил Иванов от Великотърновския университет.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

Целият изследван костен материал възлиза на 962 бр. кости, неопределяеми костни фрагменти и костни трески; 88 бр. от общото количество (9,14 %) са неопределени. Определянето на останките е извършено чрез сравнителната остеологична колекция на отдел „Орнитология“ на Националния природонаучен музей при БАН. Една малка част от тях е определена чрез колекциите на Палеонтологическия институт на АН на СССР в Москва.

Установени са общо 42 таксона птици, 31 от които са определени до вид, 4 — до род, 4 — до семейство, и 3 — до разред. Възрастта на екзем-

плярите е определяна по степента на вкостеняване на епифизите на костите. Броят на екземплярите е определян след разпределението на костите от всеки вид по анатомични единици и страни (леви — десни), а след това и във възрастови класове. Според В Ѽ к Ѽ п у i (1970) този метод дава най-близки резултати до реалните. Биомасата е изчислена въз основа на осреднените данни за телесната маса на възрастните мъжки и женски екземпляри на съответните видове по S z c z e r s k i, K o z l o w s k i (1953). Таксономичната номенклатура е по H o w a g d, M o o g e (1980).

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

ПРИРОДНА ОБСТАНОВКА

Поради високата степен на биотопичната си привързаност птиците са едни от най-ценните групи за палео- и архео-екологични възстановки на средата. Независимо от способността им да мигрират на огромни разстояния поради специализацията им по отношение на храненето, гнезденето и придвижването техните находки могат с успех да се използват като източник на допълнителна информация при изучаването на компонентите на природната среда, обкръжаваща древните селища.

Сред установените птици в Никополис ад Иструм присъствуват представители на 5 биотопични комплекса — воден, горски, полски, скален и синантропен. Най-добре са представени водолюбивите птици, от които са намерени останките на най-малко 13 вида: сива гъска (*Anser anser* (L.)), зеленоглава патица (*Anas platyrhynchos* L.), посевна гъска (*Anser fabilis* (L.)), зимно бърне (*Anas crecca* L.), лято бърне (*Anas querquedula* L.), ням лебед (*Cygnus olor* (G m.)), голям корморан (*Phalacrocorax carbo* (L.)), кафявоглава потапница (*Aythya ferina* (L.)), както и неопределените до вид гъска (*Anser* sp.), патица (*Anas* sp.), пеликан (*Pelecanus* sp.), чайка (*Larus* sp.) и дъждосвицова птица (*Charadriiformes* fam.). Тези материали ясно посочват наличието на водни местообитания от блатно-езерен тип, крайречни разливи и пр., каквито несъмнено преди около 1600 години е имало в по-значителна степен. Тук следва да се има предвид и все още незначителното по онова време обезлесяване на водосборните басейни на протичащите в околността на града реки: Росица, Янтра, Бохот, Негованка, Лефеджа и др. Многобройните меандри на тези реки са предоставяли отлични условия за заселването на разнообразна водолюбива орнитофауна, по-голямата част от която и днес включва редица видове с ценно ловностопанско значение. Безспорно част от водоемите са били значителни по площ и обширни части от повърхността им са били с открито водно огледало, а бреговете — обрасли с блатна растителност.

Сред споменатите видове освен растителноядни, обитаващи най-често сладководни водоеми с дълбочина до 2 м (патици, гъски, лебеди), има и рибоядни — голям корморан, чайка, пеликан. Несъмнено тези водоеми са се ползвали от местното население за риболов, напояване и пр.

Обитател на крайречните храстови гори е и колхидският фазан (*Phasianus c. colchicus* L.). Днес той е останал с почти запазена расова чистота и се размножава в природни условия единствено в поречието на р. Тунджа (в природния резерват „Долна Топчия“, Елховско). Възможно е по онова време да е обитавал повечето от гористите поречия на по-големите ни реки и в Северна България. Досега по археологически останки колхидският фазан от Северна България бе известен само от 2 находища: с. Гарван (VI—

XI в.; Боеv, 1986) и гр. Преслав (IX—X в.; Боеv, Илиев, 1989). Находките на вида от Никополис ад Иструм убедително доказват, че през I хилядолетие на новата ера този понастоящем рядък вид от „Червена книга на НР България“ (Боеv, 1985) е бил широко разпространен в речните долини и в тази част на страната.

Към горския комплекс се отнасят и други 7 вида: сокерица (*Nucifraga caryocatactes* (L.)), малък ястреб (*Accipiter nisus* (L.)), голям ястреб (*Accipiter gentilis* (L.)), горска улулица (*Strix aluco* L.), гълъб хралупар (*Columba oenas* L.), гривяк (*Columba palumbus* L.) и сойка (*Garrulus glandarius* (L.)). С изключение на сокерицата и от части на горската улулица всички те са обитатели на смесените широколистни гори. Сокерицата у нас е типичен планински обитател и се придръжа към иглолистния пояс. Надморската височина в околността на Никополис ад Иструм е от 100 до 400 м, т. е. значително по-ниско от долната граница на иглолистните гори в България (1500 м надм. в., Бондев, 1986). За вида са характерни и случајни, непериодични скитания, при които отделни ята често се спускат и в подножията на планините в търсениято на храна и укрития през зимата.

Полският орнитофаунистичен комплекс е представен с 8 вида: полска яребица (*Perdix perdix* (L.)), пъдпъдък (*Coturnix coturnix* (L.)), дропла (*Otis tarda* L.), посевна врана (*Corvus frugilegus* L.), гургулица (*Streptopelia turtur* (L.)), сврака (*Pica pica* (L.)), козодой (*Caprimulgus europaeus* L.) и домашно врабче (*Passer domesticus* (L.)). Първите 3 вида посочват наличието на обширни по площ поля, върху които са расли предимно житни (сем. Poaceae) треви. Тези полета биха могли да бъдат както обработвани културни площи (пшеничени и други ниви), така и пустеещи земи — пасища, ливади и др.

Гургулицата, свраката и козодоят обитават главно открити полски терени с единични храсти в съседство с разредени широколистни равнинни гори. Подобни местообитания са преобладаващият тип и в облика на съвременния агроландшафт в района. Балканският кеклик и от части домашното врабче, което всъщност е синантропен вид, изискват наличието на скални терени сред тези биотопи.

Типично скалолюбиви (петрофилни) са 5 вида: чавката (*Corvus monedula* L.), скалният гълъб (*Columba livia* L.), жълтоклюната алнийска гарга (*Pyrrhocorax graculus* (L.)), балканският кеклик (*Alectoris graeca* M.) и брадатият лешояд (*Gypaetus barbatus* (L.)). Всички те са целогодишни обитатели и гнездят по скалите — в скални ниши, цепнатини, по скални площадки и пр. Днес с изключение на чавката те са твърде редки видове в нашата орнитофауна, а брадатият лешояд — символът на природозащитата в България, от 1961 г. се смята за изчезнал вид. В околните прилежащи дялове от Стара планина (напр. Елено-Твърдишката планина) по данни на Кузев (1927) видът е гнездил докъм средата на 20-те години на века. Това находище отстои на около 40 km. Числеността на скалния гълъб през последните десетилетия спадна неколкократно и понастоящем видът е рядък повсеместно. Въпреки че е обитател на алпийския високопланински пояс в нашите високи планини, жълтоклюната алнийска гарга през зимата слиза в равнините и по-ниските планински части (Боеv, 1962). Очевидно тогава тя също е била значително по-многобройна.

Синантропните птици са били представени от кукумявката, чавката, домашното врабче и вероятно от полската врана.

От изложеното става ясно, че Никополис ад Иструм е бил разположен сред твърде богата и разнообразна на растителен и животински свят природа, включваща водни, водолюбиви, полски, горски и скални представители. Като цяло птичето богатство е било по-голямо и редица видове, които днес

са изчезнали или са пред изчезване у нас, вероятно тогава все още са били със значително по-висока численост.

ВИДОВ СЪСТАВ И ИЗПОЛЗУВАНЕ НА ПТИЦИТЕ

Ловни птици

Осемнадесет вида птици от общо 31, установени в материала, са представители на ловната орнитофауна. Към тази група са отнесени скалният гълъб,

Таблица 1

Видов състав, брой на екземплярите и биомаса на птиците

Вид	Брой на костите	Брой на екземплярите	Биомаса ¹	
			g	%
<i>Gallus gallus domestica</i>	493	44	44 000	33,08
<i>Gallus/Phasianus</i>	145	24	32 112	24,14
<i>Perdix perdix</i>	100	9	3870	2,90
<i>Aves indet.</i>	88	—	—	—
<i>Coturnix coturnix</i>	34	5	435	0,32
<i>Anser anser</i>	18	3	9990	7,51
<i>Phasianus colchicus colchicus</i>	16	4	5504	4,14
<i>Alectoris/Perdix</i>	6	2	916	0,68
<i>Anser sp.</i>	6	3	6000	4,51
<i>Anas platyrhynchos</i>	5	2	2280	1,74
<i>Corvus frugilegus</i>	4	1	—	—
<i>Corvus monedula</i>	4	1	—	—
<i>Anas crecca</i>	4	1	307	0,23
<i>Columba palumbus</i>	3	1	476	0,36
<i>Streptopelia turtur</i>	2	1	119	0,09
<i>Anser fabalis</i>	2	1	3730	2,80
<i>Accipiter gentilis</i>	2	1	—	—
<i>Columba oenas</i>	2	1	271	0,20
<i>Alectoris graeca</i>	2	1	515	0,38
<i>Anas sp.</i>	2	1	680	0,51
Falconiformes fam.	2	1	—	—
<i>Aythya ferina</i>	1	1	988	0,74
<i>Athene noctua</i>	1	1	—	—
<i>Nucifraga caryocatactes</i>	1	1	—	—
<i>Accipiter nisus</i>	1	1	—	—
<i>Pica pica</i>	1	1	—	—
<i>Strix aluco</i>	1	1	—	—
<i>Columba livia/C. l. domestica</i>	1	1	280	0,21
<i>Pyrrhocorax graculus</i>	1	1	—	—
<i>Cygnus olor</i>	1	1	10 000	7,52
<i>Otis tarda</i>	1	1	8290	6,22
<i>Phalacrocorax carbo</i>	1	1	—	—
<i>Gypaetus barbatus</i>	1	1	—	—
<i>Anas querquedula</i>	1	1	337	0,25
<i>Caprimulgus europaeus</i>	1	1	—	—
<i>Passer domesticus</i>	1	1	—	—
<i>Larus sp.</i>	1	1	—	—
<i>Pelecanus sp.</i>	1	1	—	—
<i>Passer/Fringilla</i>	1	1	—	—
<i>Garrulus glandarius</i>	1	1	—	—
Charadriiformes fam.	1	1	—	—
Accipitridae gen.	1	1	—	—
Galliformes fam.	1	1	—	—
Общо	962	129	121 100	100,00

¹ Изчислена е само за домашните и ловните птици.

дроплата и немият лебед, които едва в последните десетилетия поради съкращаването на числеността им в европейски мащаб са поставени под закрила. Към ловните птици безусловно бихме могли да отнесем и екземплярите, означени поради фрагментарността на останките и голямото сходство в скелетната морфология като кеклик/яребица (*Alectoris/Perdix*) (табл. 1). Очевидно най-масовият дивеч сред птиците били полските яребици и пъдпъдъците, от които са намерени съответно 100 и 34 бр. кости, или 10,4 и 3,5% от всички изследвани костни останки.

От останалите видове римското население най-често ловувало сиви гъски, колхидски fazani, зеленоглави патици, зимни бърнета, някои други видове гъски и пр. Сравнително по-рядък дивеч били гривящите, патиците, скалните гълъби, балканските кеклици, посевните гъски и гургулиците. С единични останки са представени следните дивечови птици: кафявоглава потапница, лятно бърне, скален гълъб, ням лебед и дропла.

Не бива напълно да изключваме възможността посевните врани да са били използвани за храна (на хора или на домашни хищници — котки, кучета, грабливи птици). Видът е представен с 4 кости, а масата на възрастните екземпляри достига до 500 g. По тази причина, както и поради относителната си многобройност и колониалния им начин на живот (съвместно гнездение, колективно хранене и прелитане на неголеми разстояния на ята), тези птици биха могли да бъдат не особено труднодостъпен дивеч.

Намирането на останки от кафявоглавата потапница, зимното бърне и посевната гъска е указание, че жителите на Никополис ад Иструм са излизали на лов за пернат дивеч и през зимата. Тези 3 вида се срещат в България главно през зимните месеци, когато презимуват у нас край незамръзващите водоеми. Рано напролет те потеглят на север, където са гнездовите им ареали.

Птици с неустановено използване от населението

Към тази група отнасяме всички онези видове, чийто останки са намерени в римския град и са точно видово определени. Това са диви птици, които не бихме могли да отнесем към пернатия дивеч, т. е. сега, както и в миналото, по принцип при нормални условия те не биха могли да се използват за храна. Присъствието им сред изследвания материал има по-скоро случаен характер. Тук попадат 2 вида сови — кукумявката (*Athene noctua* (S c o r.) и горската улулица, 6 вида вранови птици (сем. Corvidae) — чавка, сойка, посевна врана, сокерица, сврака, жълтоклюна алпийска гарга, 3 вида рибоядни птици — голям корморан, розов/къдроглав пеликан и чайка, и 2 вида врабчови птици (сем. Fringillidae и сем. Ploceidae) — домашно врабче и друга дребна врабчова птица (*Fringilla/Passer*). Възможно е пеликанът и големият корморан да са били отглеждани и като ефектни паркови птици, а чавката, кукумявката и посевната врана могат да се считат и като синантропни представители на орнитофауната в района.

Лов с обучени грабливи (хищни) птици

За практикуването на подобен лов през римската епоха у нас липсват конкретни данни. Материалът от Никополис ад Иструм също не дава точен отговор на този въпрос. Дневните грабливи птици (Falconiformes) тук са представени от 3 вида — малък и голям ястреб и брадат лешояд. Първите 2 вида през Средновековието и до днес в Западна, Средна и Източна Европа се използват за един от най-разпространените начини на ловуване на дре-

бен дивеч. И в наши дни соколарството заема своя дял в лова на повечето от тези страни. Трите вида са представени с общо 4 кости. Понастоящем ястrebите са най-използваните за лов при нисък полет хищни птици (Stegberg, 1969) (от всичките 274 вида на разреда).

Като красива и едра птица с ефектно оперение брадатият лешояд би могъл да представлява и интересен ловен трофей, а дългите му над половин метър първостепенни махови пера на крилата вероятно се използвали при приготвянето на стабилизатори за ловните стрели — практика, запазила се у нас чак до XVIII в. (Георгиев, 1987; Юхас, 1983).

Домашни птици

Домашната орнитофауна е представена единствено от домашната кокошка (*Gallus gallus domesticus*), останките от която съставляват 51,2% от изследвания материал. Присъствието на единични или твърде малобройни останки от скален гълъб, зеленоглава патица и сива гъска позволява да изключим възможността те да са били масово отглеждани като домашни птици в града. Освен определените до вид 493 бр. кости и костни фрагменти от домашна кокошка (табл. 1) тук вероятно биха могли да се отнесат и още около 140 (от всичко 145) бр. кости и костни фрагменти, определени като „кокошка/фазан“ (*Gallus/Phasianus*), изхождайки от видовото съотношение в детерминирания материал — 493:16.

По такъв начин сумарният процент на преобладаване на домашната кокошка възлиза на 65,8. Това от своя страна показва, че не ловът, а птицевъдството е доставяло основния дял от консумираното птиче месо (табл. 2). Според нашите приблизителни изчисления въз основа на осреднените биомаси на неопределенните до вид патици и гъски на птицевъдството, т. е. на домашната кокошка, се падало 1/3—1/2 (33,1—57,2%) от птичето месо. Разширеният диапазон на относителния ѝ дял се дължи на значителния брой костни фрагменти, определени като *Gallus/Phasianus* — 145 бр., принадлежащи на 24 екз., 24,1% преобладаване (табл. 1.).

Породен и полов състав на домашните кокошки

Домашната кокошка като одомашнена форма на банкивската кокошка (*Gallus gallus bankiva*) притежава някои метрични и полови особености, които в известна степен улесняват изучаването на скелетните останки на вида. От една страна, както при повечето от кокошоподобните птици (*Galliformes*) половите различия по отношение на размерите на костите са добре изразени. От друга страна, тарзометатарзусът на възрастните екземпляри може лесно да се използува при определянето на половата принадлежност — петлите имат костна основа на медиокаудалната повърхност за роговата си шпора, която почти винаги се запазва в добро състояние. По такъв начин, дори ако изключим размерните различия, дължащи се на половия диморфизъм, лесно бихме могли да сравним достоверно определените мъжки или женски тарзометатарзалини кости по линейните им размери. Очевидно в Никополис ад Иструм са били отглеждани най-малко две породи домашни кокошки. Едната е била едра, массивна и съпоставима по размери със съвременните месни породи. Другата безспорно е била твърде дребна, грацилна порода и вероятно е имала декоративно или спортно предназначение.

Половата структура (съотношението на половете) по данни на костните останки показва сравнително честото присъствие на мъжките екземпляри. В материала кокошките са повече от петлите (19:14) — според броя на тарзометатарзусите. Това съотношение показва отсъствието на какъвто и да

било подбор относно половете. Намирането на значителен брой дребни тарзометатарзални кости от мъжки екземпляри косвено потвърждава допускането за украсно-декоративното значение на дребната порода.

Възрастов състав

Младите птици, незавършили растежното си развитие, имат неоформени, заоблени и ненапълно вкостенени краища (*epiphyses*) на дългите тръбни кости (*os longa tubulossa*). По степента на вкостеняването могат да се разграничват най-малко две възрастови групи: млади (*juvenis*) и възрастни (*adultus*). В някои случаи единични екземпляри могат да се отнесат и към междинната група на неполовозрелите (полувъзрастните) — *subadultus*.

В материала от домашната кокошка 35 екз. са възрастни, а други 9 — млади, т. е. съотношението е приблизително 4:1. Подобно е и съотношението между възрастни и млади екземпляри в непълно определените останки от *Gallus/Phasianus* — 19:5. Следователно в 1/4 от случаите кокошките се консумирали като пилета, т. е. пилешкото месо често е присъствало на трапезата на жителите на града.

Интересно е, че младите екземпляри заемат голям дял и в материалите от някои диви видове птици, като яребицата и пъдпъдъка. При яребицата съотношението е 6:3, а при пъдпъдъка 5:4. Наличието на млади екземпляри полски яребици и пъдпъдъци показва, че жителите на Никополис ад Иструм са излизали на лов за пернат дивеч в началото на лятото (края на юни — началото на юли и по-късно), когато малките на тези видове още не са завършили развитието си.

СЛЕДИ ПО КОСТИТЕ И СЪХРАНЯЕМОСТ НА ОСТЕОЛОГИЧНИЯ МАТЕРИАЛ

Изследването на повърхността на костите дава допълнителна информация за използването, приготвянето на месото и съхраняването на отпадъците. Върху някои кости бяха забелязани надлъжни следи от разрязване с нож. Във всички наблюдавани случаи те бяха в областта на епифизите — дисталната епифиза на тибинотарзуса и фемура на кокошка и дисталната епифиза на хumerуса на зеленоглава патица. Явно дисталните части на крайниците са били отстранявани при пригответо на храната. Това са стъпалните кости (тарзометатарзусите) заедно с пръстите на краката и връхните части на крилата, включващи лакътната и лъчевата кост, както и костите на китката.

Само няколко кости носеха следи от обгаряне: апикален фрагмент от мандибула на *Alectoris/Perdix*, лъчева кост от *Gallus/Phasianus* и някои други. Това означава, че основната част от птичето месо (дивечово и от домашни птици) се е приготвяло за консумация чрез варене или печене на слаб огън.

Някои от костите имаха по повърхността си следи от зъбите на дребни хищни бозайници — домашни котки, невестулки, порове. Ясно е, че част от месните хранителни отпадъци се изхвърляли на открито, където още пресни са били лесно достъпни за тези животни.

Тъй като събраният остеологичен материал от птици (962 бр.) е една добра извадка, това позволява да се обсъдят и някои резултати относно съхраняемостта на птичите останки в земните пластове¹. У нас подобни данни липсват, а в чуждестранната литература те са изключителна рядкост

¹ Тук не се има предвид фрагментирането на материала по време на извличането му, както и последващата му обработка.

Таблица 2

Фрагментация на костите на домашната кокошка

Кост	Общ брой на костните останки	Костни фрагменти	
		брой	%
Fibula	2	2	100,0
Tibiotarsus	69	53	76,8
Scapula	22	15	68,2
Furcula	25	16	64,0
Femur	50	32	64,0
Synsacrum	21	13	61,9
Sternum	10	6	60,0
Ulna	32	15	46,9
Humerus	53	23	43,4
Radius	62	24	38,7
Carpometacarpus	16	6	37,5
Tarsometatarsus	59	21	35,6
Coracoideum	61	21	34,1
Phalanges digitorum pedis	6	—	0,0
Vertebrae	5	—	0,0

поради осъдното присъствие на птичите костни останки сред изучаваните археологически материали. Това се дължи предимно на някои методични недостатъци при събирането на материала, както и на по-слабата съхраняемост въобще на крехките тънкостенни и пневматични птичи кости. В табл. 2 е представено разпределението на материалите по анатомични единици за най-често срещаните останки — тези на домашната кокошка. Това позволява да се определи кои от скелетните елементи имат най-голяма (resp. най-малка) срещаемост, а също така и степента на фрагментираност на всяка кост.

Като изключим малкия пищял (fibula), който при кокошката и повечето птици в дисталния си край е силно стеснен и издължен като игла, според степента си на фрагментираност (т. е. честотата на счупване) отделните кости се подреждат, както следва: голям пищял (tibiotarsus), лопатка, бедро, ключица, таз, гръден кост и т. н. (табл. 2). От костите с нарушен цялост най-добре се запазват тарзометатарзусите и коракоидите. Прешлените на гръбначния стълб, както и фалангите на пръстите на краката по правило се запазват цели. Разликата във фрагментираността на двете съседни кости от долните крайници (tibiotarsus и tarsometatarsus) е повече от 2 пъти — съответно 76,8 и 35,6 %. Като имаме предвид, че двете кости са чифтни и участвуват в изграждането на един функционален комплекс (долния крайник), очевидните различия отразяват явни достоверни разлики в здравината им. Почти двойно по-малката дължина, надлъжното набраздяване на краниалната и каудалната повърхност, както и костната основа за шпората у мъжките повишават здравината на тарзометатарзуса.

Костите, които се запазват обикновено цели (фалангите и прешлените), за съжаление носят най-малка остеологична информация и в повечето случаи е трудно да бъдат видово определени. От друга страна, коракоидът (os coracoideum), който е една от най-информативните кости в птичия скелет (има 4 ставни повърхности), се среща във фрагментирано състояние само в 1/3 от случаите.

Освен сравнителната съхраняемост интерес представлява и общата съхраняемост на костните останки от птици в Никополис ад Иструм. Като има-

ме предвид факта, че домашната кокошка и повечето от кокошовите птици имат в скелета си 114 самостоятелни отделни кости, а също така и данните за броя на екземплярите (птиците), представени в изследвания материал, стигаме до следните изводи: от 5016 бр. кости на 44 екз. в материала са представени 493, т. е. едва 9,8%; при полската яребица и пъдпъдъка, които са по-дребни видове, процентът на запазилите се кости е още по-нисък — 8,8 и 5,9. Следователно съхраняемостта на костните останки от екземплярите на най-многобройните видове е в интервала 5,9—9,8%, което дава косвена представа за реалните количества на отглежданите, уловените и консумирани птици в града. Средната съхраняемост за костите от екземплярите на всички видове е около 6,1%.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучването на остеологичния материал от птици в Никополис ад Иструм позволява да се направят следните обобщения:

1. Градът е бил разположен на твърде благоприятно място сред богата на растителен и животински свят природа, представена предимно от водо-блатни, горски, полски и скални местообитания. Птичето богатство е било голямо — установени са някои твърде редки или вече напълно изчезнали видове от българската орнитофауна.

2. Намерени са останките на 31 вида птици, както и на други 4 рода, 4 семейства и 3 разреда, или на общо 42 таксона птици. Орнитофауната включва представители от 10 разреда: Кокошоподобни, Гъскоподобни, Совоподобни, Врабчоподобни, Соколоподобни, Гълъбоподобни, Жеравоподобни, Пеликаноподобни, Козодоеподобни и Дъждосвирцоподобни.

3. Птицевъдството се е основавало единствено на отглеждането на домашната кокошка. От нея са били познати най-малко 2 породи. Едната очевидно е била месна, но вероятно използването ѝ е било месно-яйчно. Втората е била значително по-дребна и е възможно петлите да са били използвани за украса или за състезателни игри. Съотношението петли: кокошки е 14:19. Общо на домашната кокошка се падат 1/3—1/2 от консумираното птиче месо. Относителният дял на броя на костните останки на домашната кокошка е по-висок — 51,2—65,8%, 1/4 от това количество принадлежи на млади екземпляри — пилета, което е указание, че често се е консумирало и пилешко месо.

4. Основната част (18 вида) от състава на птиците съставлява ловната орнитофауна. Населението най-често ловувало полски дивеч: полски яребици и пъдпъдъци, но те доставяли едва около 4% от дивечовото месо от птици. Сравнително чест дивеч били и сивите гъски, колхидските fazani, кеклиците, зеленоглавите патици, зимните бърнета, а по-рядко на ловната трапеза попадали и гривяци, скални гълъби, посевни гъски, гургулици, както и дропли, някои други видове патици и пр. На лов за птици са излизали както през зимата, така и през пролетта и лятото. Като цяло дивечовите птици доставяли около 42,7% от птичето месо, а 60,4% от това количество съставлявали водо-блатните птици.

5. Намерени са 3 кости от 2 вида ястреми — малкия и големия, за които се допуска, че са били използвани за лов на дребен пернат дивеч.

6. Средната съхраняемост на костните останки от птици за обекта е 6,1%, което означава, че 93,9% от костните материали са останали неизвлечени при разкопките. Най-добре се запазват костите на домашната кокошка (9,8%), полската яребица (8,8%) и пъдпъдъка (5,9%).

7. Най-крехките кости са фибулата, тибнотарзусът, лопатката, ключицата и бедрото. Тези кости в изследвания материал са счупени в 64—100% от случаите. Най-здрави от физико-механична гледна точка се оказват фалангите на пръстите на краката, прешлените, както и коракоидните и тарзометатарзалните кости.

8. Птичето месо се е приготвяло за консумиране чрез варене или чрез бавно печене на slab огън. Част от хранителните отпадъци са били изхвърляни на открити места.

9. За първи път в нашата археозоологична литература се публикуват сведения за 10 вида птици: брадат лешояд, сокерица, гълъб хралупар, жълтоклюна алпийска гарга, гривяк, балкански кеклик, козодой, зимно и лятно бърне и домашно врабче. Данните за колхидския фазан потвърждават, че поне в началото на I хилядолетие от новата ера този вид е бил разпространен и в речните долини на Североизточна България. Това допълва осъдната ни информация за някогашното му разпространение и историята на редукцията на европейската част от неговия ареал.

ЛИТЕРАТУРА

- Боев, З. Н. 1986. Костни останки от птици. — В: Ж. Въжарова. Средновековното селище с. Гарван, Силистренски окръг, VI—XI в. С., БАН, с. 68.
- Боев, З. Н. 1988. Първи доказателства за съществуването на тетрева (*Tetrao tetrix* (L.), (Aves, Tetraonidae) в България. — Acta zool. bulg., 36, 72—77.
- Боев, З. Н., Н. Илиев. 1989. Птиците в бита на населението от Вътрешния град на Велики Преслав (IX—X в.). — Археология, 4, 46—49.
- Боев, З. Н., Н. Илиев (под печат). Птиците и тяхното значение за жителите на Велики Преслав (IX—X в.). — Археология.
- Боев, З. Н., Г. К. Рибаров 1990. Орнитофауната на потъналото селище при Урдовиза (дн. Китен) от раннобронзовата епоха. — Археология, 2, 53—57.
- Боев, Н. К. 1962. Жълтоклюна (хайдушка, алпийска) чавка (гарга), ямишница, галица — *Corracia (Pyrrhocorax) graculus*. — В: Фауна на България. Гръбначни — кратък определител. С., Нар. просв., с. 127.
- Боев, Н. К. 1985. Колхидски фазан — див. *Phasianus c. colchicus* L., 1758. — В: Червена книга на НР България. Т. 2. Животни. С., БАН, 97—98.
- Бондев, Ив. 1986. Растителност. — В: Енциклопедия България. Т. 5. С., БАН, 720—721.
- Георгиев, В. 1987. Животинският свят в България през XV—XIX в. — Природа, № 4, 84—91.
- Иванов, Ст. 1956. Домашните и дивите животни от градището край с. Попина, Силистренско. — Изв. Археол. инст., 69—95.
- Иванов, Ст. 1959. Храната от животински произход на обитателите на южната порта в Преслав — Изв. Археол. инст.; 22, 209—221.
- Илиев, Н. С., З. Н. Боев (под печат). Птиците в храната на населението на Външния град на Велики Преслав (IX—X в.). — Интердисциплинарни изсл.
- Кузев, К. 1927. Брадат орел. — Ловец, № 5, 88—89.
- Рибаров, Г. К. 1982. Нови данни за фауната на античния град Кабиле. — Изв. муз. Югоизт. Бълг., 6, 31—41.
- Юхас, П. 1983. Рефлексният лък. — Изв. Нац. военно-ист. муз., 5, 172—189.
- Вököpuji, S. 1970. A new method for the determination of the number of individuals in animal bone material. — Amer. Journ. of Archaeology, 74, 291—292.
- Howard, R., A. Mooge. 1980. A complete checklist of the birds of the world. Oxford, New York, Toronto, Melbourne, Oxford Univ. Press. 701 p.
- Sternberg, Zd. 1969. Sokolnictví. Praha, St. zemed. naklad. 240 p.
- Szczepski, J., P. Kozłowski. 1953. Pomocnicze tabele ornitologiczne. Warszawa, PWN. 154 p.

Постъпила на 10. VII. 1989 г.

Адрес на автора:

Златозар Боев

Национален природонаучен музей при БАН
бул. „Руски“ № 1, 1000 София

THE BIRDS OF THE ROMAN TOWN OF NICOPOLIS AD ISTRUM (2ND — 6TH C.) AT NIKJUP, LOVECH REGION

Zlatozar Boev

(Summary)

In the course of British excavations (1986-1989) 962 bones and bone fragment were collected. Out of them 707 have been determined up to the species level, 10 up to the genus, 153 — family level, and 4 — order level. Eighty eight of the bones are unidentifiable. Established are 31 species of birds, 18 of them game fowl. Most frequent among the game are grey partridge and quail. Grey-lag geese, colchic pheasants, rock partridges, mallards, teals, woodpigeons, rock dove and ferral pigeons, turtle doves, bustards etc. (Table 1). 60.4% of game fowl meat came from waterfowl.

Poultry breeding was represented by the domestic fowl in two breeds for meat and eggs and a decorative breed. Between 1/3 and half of the meat consumed came from domestic fowl. One quarter of the the fowl eaten were eaten as chicken. The cock:hen ratio was 14:19.

There is ground to suppose that the sparrowhawk and goshawk were trained and used for falconry.

The average state of preservation of bones is 6,1%. Domestic fowl bones are best preserved — in 9,8% of all cases. Of all bones the phalanges of the legs and vertebrae are best preserved, of the long bones — coracoids, and tarsometatarsi (Table 2).

For the first time in Bulgarian archeozoological literature data on 10 birds species is published: the bearded vulture, nutcracker, stock-dove, alpine chough, woodpigeon, the rock partridge, garganey, and house sparrow. The data on the colchic pheasant confirms that the species was generally present in all river valleys in Northeast Bulgaria. This data complements the information of its earlier distribution and reduction of its range.